

GEDİKLİ, Fethi (2014). “Nasreddin Hoca Fıkralarında Kadı İmgesi”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.49-60 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Fethi GEDİKLİ*

NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA KADI İMGESİ

Eski edebiyatımızda ve folklorumuzda kadı anlayışı öteden beri beni düşündürmüştür. Eski devirlerde “kadı”nın yetkilerinin bugünkü ‘muadili’ hâkimden çok daha fazla oluşu, onu hayatın merkezine oturtmuştu. Bu sebeple, edebiyatta ve folklorda onun geniş biçimde yer alması anlaşılabilir bir şeydi. Yine adaletin *mülk*ün, yani *devlet*in temeli olarak görülmesi sebebiyle kadının vazifesi son derece önemliydi. İşte bu düşüncelerle, umum Türk halk edebiyatının en büyük yaratılarının başında gelen Nasreddin Hoca’nın fıkralarında ‘kadı’nın görünüşünün araştırılmaya ve üzerinde düşünülmeğe değer olduğu kabulüyle bu tebliği hazırladık. Konu hakkında Nasreddin Hoca fıkraları üzerinde çalışanlar zaman zaman durmuşlardır. Örnek olarak Azerbaycanlı İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü müdürü folklor bilgini Hüseyin İsmayılov “Molla Nesreddin Letifeleri”, adlı araştırmasında konu üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Aslında konu daha geniştir. Divan edebiyatı dediğimiz eski edebiyatımızda ise kadıya yöneltilen birçok eleştiriler, yapılan imalar, onun adaleti veya adaletsizlikleri incelenmeyi ve çözümlenmeyi beklemektedir. Halk edebiyatı eserlerinde de benzer unsurları bol miktarda bulmak mümkündür⁴⁵. Kadı Keloğlan Masallarında da bir kahraman olarak girmiştir⁴⁶. Hatta atasözlerimiz ve deyimlerimizde de bu bakımdan birçok malzeme vardır.

Kadı eski idare teşkilatında o kadar temel bir rol üstlenmiş ve iktidarın odağı olmuştur ki kaba bir atasözünde “Ananı... kadı; kimi

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi.

⁴⁵ Mesela, Ruhsatî’nin eseri böyledir. Bkz. Doğan Kaya, *Ruhsatî’nin Uğru ile Kadı Hikâyesi*, Sivas 2009, 2 bs., 59 s. Bu hikâye Azerbaycanda da *Düzd* ve *Qazi (Oğru ve qazı)* adıyla Aynure Hesnova tarafından Farsçasından çevrilerek ve yazma ve taşbasması nüshaları ile birlikte yayınlanmıştır (AMEA Mehmed Fuzuli adına Elyazmalar İnstitutu, Bakı 2011, 90 s.)

⁴⁶ *Keloğlan ve Kadı*, haz. Bahaettin Coşkun, İstanbul, Şubat 1986, 16 s.

kime şikâyet edeceksin!” diye acı bir yakınmaya yol açmıştır. Bu atasözü kadı dışında başvurulacak bir merciin olmadığını, halkın çaresizliğini işaret eder. Kadılık itibarlı, nüfuzlu bir meslek olduğu kadar, sorumluluk isteyen, adaletten ayrıldığı zaman öbür dünyada da bunun hesabının verileceği bir meslektir. Bu sebeple, Ebu Hanife gibi büyük hukukçuların kadılık görevinden kaçtıkları bilinmektedir. Osmanlı Medeni Kanunu mesabesindeki Mecelle, 1792. maddesinde “Hâkim (*kadı*) hakîm, fehîm, müstakim ve emin, mekin, metin olmalıdır.” demiştir.

Yine buraya modern edebiyatımızdaki “kadı”nın nasıl görüldüğü de dâhil edilebilirdi. Mesela bu bağlamda hemen aklımıza gelen çok ilginç iki örnekten biri, edebiyatımızda modern kısa hikâyenin kurucusu Ömer Seyfeddin’in “Başını Vermeyen Şehit” hikâyesinde çok önemli ve olumlu bir yer işgal eden “Kuru Kadı” figürüdür. Öbürü ise Bahaettin Özkişi’nin “Köse Kadı” isimli tarihi romanında, Osmanlı’nın Avrupa’da tutunmasını sağlayan en temel figür olarak “Köse Kadı”yı tasvir etmesidir. Fakat biz bu tebliğimizde meseleyi Nasreddin Hoca fıkraları temelinde müstakil bir araştırma mevzusu olarak almak istedik.

Günümüze kadar Nasreddin Hoca fıkraları defalarca basılmıştır. Bunların tümü taranırsa birinde olmayıp da diğerinde olan farklı fıkralara rastlanacaktır. Bilebildiğim kadarıyla bugüne kadar bütün Nasreddin Hoca Fıkralarını derleyen ve tasnif eden böyle büyük bir işe girişilmiş değildir. Bütün Nasreddin Hoca Fıkraları kitaplarını taramak çok uzun bir çalışmayı gerekli kıldığından büyük halkbilimcimiz Pertev Naili Boratav’ın Nasreddin Hoca kitabını esas aldık. Bu kitap en eski yazmalardan başlayarak fıkralara yer vermiştir. Yapı Kredi Yayınlarından çıkan ve müstehcen fıkra örneklerini de barındıran bu eser Ekim 1995’te İstanbul’da basılmış olup 292 sayfadır. Sansürsüz yayınlandığını söyleyebileceğimiz bu kitap bizi bambaşka bir Nasreddin Hoca ile tanıştırmaktadır. İçinde 594 fıkra yer verilmiştir. Boratav, kitabına 88 sayfalık bir inceleme de yazmıştır.

Bu noktada hemen şunu söyleyebiliriz. Aslında Nasreddin Hoca’nın gerçek kişiliği ne olursa olsun, ona atfedilen fıkralarda bir değil yüzlerce Nasreddin vardır ve bu fıkraların pek azı bu gerçek Nasreddin Hoca’ya aittir. Geri kalanı isimsiz Nasreddin Hocalarca, yani *bütün* halk tarafından imal edilmiş ve bu hakiki şahsiyetinden başka bir şahsiyete büründürülmüş olan Nasreddin Hoca’ya yakıştırılmıştır. Dolayısıyla bu fıkralara halkımızın iyiliklerini,

kötülüklerini, zaaflarını, meziyetlerini, sapkınlıklarını, istikametini aksettiren aynalar olarak bakabiliriz.

Söze giriş babındaki bu girizgâhtan sonra fıkraların yorumlanması meselesine gelebiliriz. Halk, fıkraları anlatırken umumiyetle onların düz anlamlarını kast eder. Bununla birlikte, eskiden beri bazı kimseler Hoca'nın fıkralarının zahiri anlamı ötesinde mecazi bir anlamı olduğunu ileri sürmüşler ve bazı fıkralarını bu yolda yorumlamışlardır. Belirtmek yerinde olur ki, bu anlamda en eski yorum, Hoca'dan en erken söz eden yazılı kaynak olan *Saltukname*'dedir. Ebulhayr-i Rumi'nin, kaydına göre Nasreddin Hoca, Sarı Saltuk'un, "Ev sizin mülkünüz müdür?" sualine, "Benim dünyada üç nesneden başka mâlım yoktur, biri zekerim ve ikisi hayalarımıdır" der. Sarı Saltuk "Bu eri velidür derler. Bu sözün beherhal bir meali ve bir tevili vardır. (...)" dedikten sonra bu sözün anlamını çözmeye çalışır. İkisini bulur, üçüncüsünü Hoca'ya sorar. Cevap biri ilimdir, biri ameldir, biri ihlâstır, şeklindedir.

XVII. asır sufilerinden Niyazi-i Mısıri'nin de Hoca fıkralarından birini tasavvufî anlamda yorumlama teşebbüsü vardır. Bir sonraki asırda Salahaddin-i Uşşaki (ö. 1196/1782), Kuşadalı İbrahim Halveti (ö. 1260/1845) bazı fıkraların mutasavvıfane yorumlayıcıları arasındadır. Bu yolda en sistemli eseri ise Mevlana'nın torunlarından Seyyid Burhaneddin (d. 1814-ö. 1897⁴⁷) *Letaif-i Nasreddin Hoca* adlı kitabında yapmıştır. O, Hoca'nın fıkralarına yer vermiş, sonra da onları şerh ve *tercüme* etmiştir. Buradaki *tercüme* ifadesi fıkraların düz anlamından tasavvufî anlama aktarılmasını ifade etmiş olmaktadır. Bu kitabında Burhaneddin, kendisini *musannıf*, *muktatıf*, *hazırlayan* değil, *mütercim* olarak tavsif etmiştir. Şimşek de onun *tercüme* kelimesini kullanmasını manidar ve dikkat çekici bulmaktadır.⁴⁸ Eserin yazması Afyon Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesindedir ve içinde 121 latife vardır.

Cumhuriyet döneminde –yanılmıyorsam- bu işe ilk teşebbüs edenlerden birisi, İsmail Emre'dir.⁴⁹ Onun neşrettiği *İç Kaynak*

⁴⁷ Selami Şimşek, *Nasreddin Hoca ve Tasavvuf*, Buhara Yayınları, ilaveli 2. bs, İstanbul, s. 115, n. 264.

⁴⁸ Şimşek, 116.

⁴⁹ İsmail Emre önemli bir tasavvuf adamı olmasına rağmen bugüne kadar araştırmacıların az ilgisini çekmiş gözükmektedir. H. 1316 / M. 1900 Adana'da doğdu. Aslen Harput'tan Adana'ya göç eden müderris Emir Halil'in oğlu âlim bir zat olan Hakkı Efendi'nin oğludur. Altı yaşında anasız, on yaşında babasız kalmıştır. Amcaoğlu Nalbant Şükrü Efendi tarafından yetiştirilmiş ve on yedi yaşına kadar ondan nalbantlık öğrenmiştir. Herhangi bir eğitim almamış, eski yazıyı sonradan güçlüklerle okuyacak kadar öğrenmiştir. Yazması zayıftır. İsmail

Dergisi'nde böyle yorumlanmış örnekler vardır⁵⁰. Son zamanlarda ise bir tasavvuf araştırmacısı olan Selami Şimşek, Hoca'nın fıkralarını tasavvuf boyutuyla ele almıştır⁵¹. Şair Şaban Abak da kendine has uslubuyla bu fıkraları yorumlayarak çok hoş ve ilginç bir kitap ortaya koymuştur⁵². Ayrıca eserlerini İngilizce yazan ve tasavvufi çalışmalarıyla tanınan İdris Shah da Hocamızın fıkralarını tasavvufi zaviyeden yorumlayanlar arasındadır⁵³. Bununla birlikte, bu yorumların bazılarının “zorlama olduğu ve mutlaka mistik bir anlam çıkarmak için konuyu kendi istediği yönde yorumladığı da bir diğer dikkat çekici husustur.⁵⁴” Bence Şimşek'in bu tespitini, bu vadideki bazı başka yorumlamalar veya açıklamalar için de söyleyebiliriz. Bu yorumların arkasında zaman zaman sanki komiklik, güldürmek, mizah kötü bir şeymiş, hatta dine aykırı imiş, hatta günahmış gibi bir anlayış saklıdır.

Şimdi tebliğin asıl konusuna gelebiliriz. Burada yapmak istediğimiz *kadı* ve *hâkim* sözünün geçtiği fıkraları tahlil etmeyi tecrübe ederek bu fıkralarda kadı imgesinin ne olduğunu tespite çalışmaktır. Son zamanlarda Nasreddin Hocanın hukukçuluğuna atıflar çoğalmaktadır⁵⁵. Onun imamlık yaptığı, hafız olduğu, kelim ve fıkıh tahsil ettiği belirtilmektedir. Ziya Şakir onun medresede ders vermekten sıkılıp kadılığa geçtiğini, fakat bu görevde karşılaştığı süfli davalar sebebiyle bundan da vazgeçtiğini ileri sürer.⁵⁶ Dolayısıyla onun hukukçuluğu daha çok kadılık yapmakla ilgili yorumlanabilir. Fıkralarında medrese eğitimi görmüş olması, müderrislik, naiplik ve

Emre 1917-18 yıllarında tanıştığı Tarsuslu mutasavvıf Hafız Halil Develioğlu'na büyük bir aşk ile bağlanmış ve onun vefatı olan 1933 yılına kadar aralıksız ondan feyiz almıştır. Hayatına dair geniş bilgi İsmail Emre, *İç Kaynak Aylık Tasavvuf ve Edebiyat Dergisi kKülliyatı 1-15. Sayılar*, ts, byy., s. 5.

⁵⁰ Mesela, age, s. 23-24. 48-49, 70-71, 92-93

⁵¹ Bkz. Not 3. Kitabın ilk baskısı 2005'te yapılmıştır.

⁵² Şaban Abak, *Tarifi Bende (Bir İslam Aydını Olarak Nasreddin Hoca)*, Vadi Yayınları, Ankara 2012. Ayrıca Hamdi Cemil Yılmaz, *Denizli'nin Nasreddin Hocası*, İstanbul 2010, 128. Bu son yazar da bazı fıkraların mesajlarını yazmıştır.

⁵³ Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Şimşek, s. 110-122.

⁵⁴ Şimşek, 116.

⁵⁵ Bu hususu vurgulayanlardan biri Şinasi Altundağ'dır. Bkz. “Nasreddin Hoca'nın İlim Cephesi Hakkında”, *İlgaz Dergisi*, S. 35, Ağustos 1964, s. 10-13. Bu yazı M. Sabri Koz'un hazırladığı *Nasreddin Hoca Kitabı*'na (Kitabevi, İstanbul 2005'e s. 107-114) da dahil edilmiştir. (Burada bu yeniden yayın kullanılmıştır.) Ayrıca bkz. Orhan Çeker, “Bir Hukukçu Olarak Nasreddin Hoca”, *Yedi İklim Dergisi Nasreddin Hoca Özel Sayısı*, S. 138-9, Eylül-Ekim 2001, s. 115. Şevket Topal, “Nüktedan Bir Hukuk Bilgesi: Nasreddin Hoca”, *Eski Yeni, aylık şehir kültürü dergisi*, Yıl. 2, S. 16, Haziran 2010, s. 66-70.

⁵⁶ Selami Şimşek, s. 55, n. 95.

kadılık görevinde bulunması hasebiyle Hanefi mezhebinin önemli fıkıh kitaplarından Kuduri'nin adı birkaç kere geçmektedir.

Selami Şimşek “Bir kadı yani hukukçu olarak onun hak ve adaletten ayrılması düşünülemez. O, sadece mizacı gereği hakikatleri nükteli olarak söylemiş ve bunu yaparken de asla doğruyu söylemekten geri durmamıştır.⁵⁷”

Hocanın yaşadığı dönem (XIII. asır) Anadolu’da Moğol işgali ve bunun yol açtığı düzensizlik ve iktisadi buhran sebebiyle oldukça sıkıntılı bir devirdir. Latifelerde bu sebeple bazı meslek sahiplerinin işlerini tasfiye etmek, çiftçinin köyünü ve toprağın bırakmak zorunda kaldığı, imam, kadı ve müderrisler gibi meslek mensuplarının da vakıf gelirlerinin düşmesi yüzünden geçimlerini temin etmede zorlandıkları tahmin edilebilir.⁵⁸

Nasreddin Hoca'nın fıkralarını yorumlamak görüldüğü kadar kolay değildir. Fıkraları tekrar tekrar okuyarak üzerinde düşünmek icap edebilir. Biz yukarıda belirttiğimiz gibi, burada Boratav'ın kitabındaki 40 adet kadı, kadılık ve hâkim kelimelerinin geçtiği fikrayı yorumalamayı deneyerek bunlarda kadının nasıl görüldüğünü belirlemeğe gayret ettiğimizde şu hususları tespit ettik:

1. Eşeğinin Karahisar’a kadı olması 43. fıkra

Bu fıkra, ilk bakışta, bir yandan, Karahisar kadısına yönelik bir eleştiri olarak okunabilir. Belki de o devirde bu yerin kadısı inatçı bir kimseydi. Öte yandan, Hoca'nın elinde bir tutam hasılla (yeni başak tutmaya başlamış yeşil ekin; yeşilken hayvanlara yedirilmek için erken biçilen ekin) Karahisar kadısına varıp çüş çüş diye seslenmesi üzerine, kadı bu adam ne ister diye sorar. Oradaki birkaç ârifin durumu kadıya anlatması üzerine, bunu anlayışla karşılayan kadı, eşeğini yitiren Hoca'ya bir merkep alınmasını ve harçlık verilmesini emreder. Kadı burada çok olumlu çiziliyor. Hoca burada çok saf ve kandırılmış görünüyor! Nasreddin Hoca eşeğinin kadı olduğuna gerçekten inanmış olamayacağına göre, bu fıkra bize başka bir şey söylemek istemektedir. Acaba yitirilen şeyin ne kadar değerli görüldüğüne dair bir anlam taşımış olabilir mi? Çünkü eşek Anadolu köylüsünün en değerli yoldaşdır. Binek hayvanıdır, yük hayvanıdır, bütün mihnetlerini çeker, mihnetkeşandır. Dolayısıyla burada eşeğin ne kadar değerli bir varlık olduğu da belirtilmiş oluyor. XV. asır şairi

⁵⁷ Şimşek, s. 90.

⁵⁸ Şimşek, s. 109-110.

Şeyhi de *Harnamesinde* eşeğin bu yönlerini şairane bir şekilde anlatmıştır.

Bu fıkranın başka bir değişkesi 93. fıkrada karşımıza çıkıyor. Daha kısa olan bu ikincisinde Hoca'ya eşeğinin kadı olduğu söylenmiş, Hoca da sevinmiş ve acaba bize naibliğini verir mi diye merak etmiştir. Kalkıp yola düşmüş, bir tekkede (zaviyede) konaklayarak tekke sahibinin karısına beni gece kaldırım, mühim bir işim var demiştir. Meğer orada “ışık”lar⁵⁹ kalırmış, geceleyin bunun sakalını, bıyığını tamamen tıraş etmişler. Nasreddin Hoca uyandırılıp yola çıkınca bir pınar başında sakalsız bıyıksız halini görüp şaşmıştır: “Bir Seydi Kadı (Kazı) ışığı” idi. Sonra bu kadın, beni diye bir Seydi Kadı ışığını uyandırmış diye düşünmüş. Buradaki Seydi Kazı/Kadı Seyid Gazi dergâhına işaret olmalıdır⁶⁰.

Bunun başka bir değişkesi ise 182. fıkradadır. Birbiriyle ilgisiz birkaç hikâyeye yer veren bu fıkrada hocanın haksız yere el koyduğu eşeği kaybolmakta ve onu sorduğu birisi “Gördüm senin eşeğin filan yerde kadı olmuş” demiştir. Hoca da bu sefer biraz arpa alarak kadı önüne varmış ve arpa arpa demeğe başlamış. Kadı, “Görün! Şu deli midir?” diye emir vermiş. Hoca da “Söylemeyi bırak da semerini ne yaptın?” diye mukabele etmiştir. Burada Hoca, eşeğinin kadı olmasıyla ilgilenmiyor, “mal”ını (semerini) arıyor. 106. fıkrada da bir gün Hoca, evimi soydular ve bir tarağımı çaldılar diye kadıya şikâyet etmiş, kadı da o nedir ki onu ararsın diye mukabele etmiş. Hoca da “ben onu bir parmağımla tutup üfürdüğüm vakit beş kere dönerdi.” demiş. Bu fıkrada da insanın küçük de olsa malının ne kadar değerli olduğuna bir işaret vardır; mal canın yongasıdır.

⁵⁹ Işıklar için bkz. Ahmet Yaşar Ocak'ın eserlerine bakılabilir.

⁶⁰ *Mühimme Defterlerinde* (M.D.? Belge No: 73) Eskişehir'de Seyitgazi Dergâhı mensubu Işıklarının cezalandırılmasına dair bir emir vardır. Eskişehir ve Seyitgazi kazalarında Seydi Gazi Işıklarından suçlu olanların tutuklanmaları hakkındaki tekiden yazılan bu hüküm şöyledir: “[Yev]mül'-cum'a fi 24 Ramazânî'l-mübârek sene 966 [30.06.1559] yazıldı.

Eskişehir kadısına hüküm ki: Hâliyâ mektûb gönderüp hükm-i şerif vârid olup mazmûn-ı hümâyûnında Eskişehir ile Seydi Gazî kazâlarında sâkin olan Seydi Gazî Işıklarınun ba'zı ehl-i fesâdî olup anun gibilerin kayd ü bend ile yarar âdemlere koşup Kütâhya kal'asında habs idesin ve esbâbların defter idüp arz idesin diyü fermân olunmuş idi. Emr-i âlî mücebince teftiş olındukda Eskişehir kadılığında iki nefer Işık bulunup biri yimi yıldan ve biri on beş yıldan Ehl-i Sünnet Cemâ'ati târikına sülûk idüp ve ikisi dahı te'ehlül idüp bi'l-fi'l ehl ü iyâlleri olup kendü hâllerinde olduklarından mâ'adâ hiç bir vechile töhmet-i sâbıkaları dahı olmayup eyülüklerine ol kazânun halkı şahâdet eyledüklerin bildürmüşsin. İmdi buyurdum ki emr-i sâbık ile amel idüp anun gibi ehl-i fesâda ruhsat virmeyesin.” http://www.uzumbaba.com/alevi/cezalar_1.htm, 18.05.2014'de erişildi.

502. fıkrada da kadılık yapan Hoca, kendisine gelerek kur yaparak davalışan iki kadına babacanca öğütler vererek uzlaşmaya davet ediyor. Onların karşısında nefesine mağlup olarak haksız bir hüküm vermiyor.

2. 57. Fıkra. Hoca yolda giderken ensesine biri bir tokat atmış. Kadıya gitmişler. Kadı buçuğa hükmetmiş ve davalının hısımlı olduğundan güya getirmesi için adamı salıvermiş. Hoca beklemiş beklemiş, gelen olmayınca kadıya bir tokat aşk edip gelen buçuğu sen al demiştir. Burada kadı olumsuz, yakınlarına yan çıkan yargıç olarak gösterilmiştir. Sonunda Hoca'nın kıvrak zekâsıyla kadıya iyi bir ders verdiği görülüyor. Başka bir fıkrada ise hâkim, verdiği sözü yerine getirmeyen bir adam olarak Hoca tarafından eleştirilmiştir (439. Fıkra).

Yine bir fıkrada Hoca, kadı ve tacirle yolculuk ederken kadıyı müzevirlik, yani arabozucu, yalancı ve dolandırıcı olmakla, taciri de öküz olmakla suçluyor.

99. fıkrada alacak iddia eden bir adama karşı hasmı borcum yok der. Hoca (kadı) da borcum yok dediğini alacaklıya tekrarlar, alacaklı hiç böyle para tahsil edilir mi diye mukabele edince, Hoca ona ne yapmak gerekir diye sorar. Alacaklı korkut biraz der. Hoca bunun üzerine davalının ağzına ve kulağına iki parmağını sokar, şimdi bunun parasını öde der. Burada kadı, hiçbir şey bilmeyen, kendi aklı ve muhakemesi bulunmayan bir konumdadır. Kadıya bir eleştiri vardır. Vur deyince öldüren bir kadı tipiyle tanışırız. Herhalde bu fıkra kadılara böyle olmayın diye bir öğüttür. Bu fıkra dilimizde Karakuşî hüküm deyiminin sahibi Kadı Karakuş'u tedai ettiriyor⁶¹.

Buna benzer bir olaya 218. fıkrada tesadüf ederiz. Bu hikâyede Hoca Allah'tan 1000 altın ister, 1 eksik olursa almayacağını söyler. Bunu duyan Yahudi komşusu Hoca'yı denemek için bir keseye 999 altın koyarak göreceği bir yere koyar. Hoca altını alır, sayar, bir eksik olduğunu görür, ama 999'u veren Allah 1'i de verir diyerek koynuna atar. Yahudi parasını ister, alamaz, Hoca'yı kadıya götürmek ister. Hoca gidip evden feracemi alayım der, Yahudi bir an önce kadıya gitmek amacıyla bende ferace var, sana vereyim diyerek feracesini verir. Kadıya gidince de altınlarını ister. Kadı Hoca'ya "ne dersin" diye sorar, Hoca da Allah'tan istedim verdi, bu adam şirrettir, şimdi benim feraceme de sahip çıkacak der. Yahudi atılıp vallahi ferace de

⁶¹ Kadı Karakuş için bkz. İsmet Sungurbey, *Medeni Hukuk Sorunları*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1984, s. 643-685. Örnek bir Karakuş hükmü için bkz. Nazlı Ilıcak, "Kadı Karakuş ve Adalet", *Sabah Gazetesi*, 21 Ocak 2009, Çarşamba.

benim der. Bunun üzerine kadı herhangi bir araştırma yapmaya gerek duymadan Yahudi'yi kovar ve altın ve feraceyi Hoca'ya hükmeder.

313. fıkra tam bir Karakuşi hükümdür. Hoca kadıdır, bir kadın yabancı bir erkeği kendisini öptüğü için şikâyet etmektedir. Hoca kadı olarak, sen de onu öp diyor.

528. fıkrada da böyle bir durum vardır. Bir tacir bir handa bir-iki akçalık yemek (1 tavuk, 2 yumurta, yarım ekmek ve ata da bir tutam ot) yedikten sonra hesabı dönüşte görürüz diye gidiyor. Dönüşte de bazı şeyler yedikten sonra hesabı istiyor. Hancı 200 akça gibi çok yüksek bir ücret istediğinden mahkemelik oluyorlar. Gerekçe arada geçen sürede tavuk ve yumurtaların çoğalarak birçok olacağı ve değerlerinin 200 akçadan ziyadeye erişeceğidir. Mahkemede hancı hâkime uygun bir lisanla rüşvet teklif eder. Hâkim de karakuşi bir hükümle taciri 200 akça ödemeye mahkûm ediyor. Adam çaresiz kaldığında, birileri ona Nasreddin Hoca'yı salık veriyor. Hoca gelip muhakemenin iadesine muvaffak oluyor. Sonra da ortağının tarlayı ekeceğini, ona iyi mahsul almak için bulgur kaynatıp verdiğini, o yüzden belirtilen saatte mahkemeye yetişemediğini ifade ediyor. Kadı da pişmiş buğday ile tarla eken bu adamın sözüne itibar edilir mi? diye sorunca, Hoca da taşı gediğine koyuyor. Siz pişmiş tavuk ve yumurtadan bir mandıra türettiniz? O nasıl oldu deyip davayı çürütüyor.

132. fıkra. Yan yana iki evde oturan iki komşu kadıya gelerek köpeğin bir damdan ötekine atlarken yere pislediğini bildirirler. Biri sen temizle, öbürü sen temizle diye kavga edip mahkemeye gelirler. Hoca da o arada oradadır. Kadı, hocaya bu davanın kadılığını bırakır. Hoca da pisleme hadisesinin nerede vuku bulduğunu sorarak havada iken olduğunu öğrenir; bunun üzerine sizin hiçbirinizle ilgili değildir. “O bad-ı havadır. O kadı efendinindir” demiş. Pisliği kim temizleyecektir? Hoca ustaca bu işi kadıya yöneltmiştir. Burada da kadının işin altından kalkamadığını, işi Hoca'ya havale ettiğini söyleyebiliriz⁶²

105. fıkra. Burada kaba bir fiil söz konusudur. Fiil şahitlerin ifadelerine sabit oldu. Hoca kadı olarak ceza kesecekken “Nasıl

⁶² Fıkrada *pislemek* fiili yerine *uzmak* fiili geçiyor, ancak TDK TTAS'nde *ozmak* III karşılığında bir de *indirmek* anlamı var. Ş. Altundağ bu fıkrayla ilgili “Ama Hoca çok ciddidir, davayı derhal kesin bir şekilde halleder. Sokak umumundur, kimsenin malı değildir. Şu halde bu, mahalli idarenin bir vazifesidir; bu iş kadılığa ve ona bağlı ihtisap ağası memur ve müstahdemlerine terettüp etmektedir (s. 111).

başardın? Ben o kadar uğraştım başaramadım.” diyerek takdirlerini ifade etmiştir. Fıkra suçlu ile kadıyı aynı derekeye indirmektedir.

194. fıkra. Hoca, kadının kendisine tabir ettirdiği bir rüya dolayısıyla ona domuz yavrusu diyor. Burada Hoca'nın kadıyı olumsuzladığını görüyoruz. 341. fıkra anlamsız, çirkin bir not mahiyetindedir.

3. 95. fıkra. Burada kulağımı ısırды diye bir adam, bir başkasını dava ediyor. Davalı ben ısırmadım, kendi ısırды diyor. Kadı olan Hoca karar veremiyor. Gidin birazdan gelin diyor. Kendi kulağını ısırma tecrübeleri ederken düşüp kafasını yarıyor. Adamlar gelince de bir adam kendi kulağını ısırır, başını da yarar diyor. Herhalde akılsız kimsenin kendi hareketiyle başına birçok belalar getireceğini anlatmak istiyor.

4. 507. fıkroda bir adam rüyasında davalının kendisinden şıkır şıkır 20 akça aldığını iddia ediyor. Hoca da davalıdan 20 akça alıp önündeki çekmeceye şıkır şıkır saydıktan sonra davacıya al bu şıkırtıları der; davalıya da paralarını iade eder. Burada Hocanın gereksiz, incir çekirdeğini doldurmayan davaları zekâsıyla tereyağından kıl çeker gibi çözdüğünü görüyoruz. Davacıya da ne kadar boş bir iş peşinde olduğunu hikmetli bir şekilde söylemiş oluyor.

196. fıkra. Hoca yoğurduna üşüşen sinekleri kadıya şikâyet edince, kadı gördüğün yerde vur öldür diyor. Hoca o sırada başına konan sinekleri öldürmek için *kadının* başına bir odun vurur. Burada kadıya atfedilecek bir olumsuzluk yoktur, davacıya/davacılara yönelik bir eleştiri vardır. Dava konusu olmayacak şeyleri dava konusu yaptıktan başka, söylenen sözü de anlamamak vardır.

5. 139. fıkra. Avda *doğanının* bir öküzü konması üzerine hocanın öküzü alıp sahiplenmesi. Öküzün sahibi kadıya şikâyet eder, kadı da hocaya hiç doğan öküz alır mı diye sorar. Doğru davranan kadıya hoca sen pahıl mısın diye sorar. Burada insanın ne kadar menfaatine düşkün olduğu, bir bahane ile kendini haklı çıkarmaya çalıştığı gösterilir.

Bu hikâyeyle bir arada mütalaa edilebilecek bir başkasında (469. fıkra), Hoca kadı iken biri gelerek yaylımda iken sizin inek benim ineğimi boynuzlayıp öldürdü der. Hoca “bunda sahibinin ne kabahati var, inekten kan davası edilmez a!” demiştir. Bunun üzerine adam yanlış söyledim, benim inek senin ineğini öldürmüş deyince Hoca bu sefer iş çatallaştı, verin bana kara kaplı kitabı demiştir.

Burada kadılık yapan hoca hukuka göre değil de, kendi menfaatine göre karar veren olarak tasvir edilmiştir.

6. Kadıların rüşvetçi olduğuna dair fıkralar. Bunlara en iyi örneklerden biri 158. fıkrada Hoca'nın birbiriyle davalı olan 3 kişiden de rüşvet kabul etmesidir. Sonuçta en fazla rüşveti veren lehine karar vermiştir (Halı, yüz akça, balta). 243. fıkra da kadıların rüşvetle hüküm verdiklerine dairdir (topraklı ballı çömlek ve hüccet). Topraklı ballı çömlek fıkrası Şinasi Altundağ tarafından Hoca'nın, bununla rüşvetçi kadıya bir ders vermek istemesi olarak yorumlanmıştır. Kadı, sonradan, Hoca'nın topraklı ballı çömleğini görünce, verdiği ilamı hatalı olduğu gerekçesiyle geri istemiş, fakat Hoca gelen muhziye, ilamda yanlışlık olmadığını, yanlışlığın bal çömleğinde olduğunu, kadı efendinin bizzat kendi nefsinin tashih ve ıslah etmesi gerektiğini söylemiştir⁶³. Nasreddin Hoca'nın hükmünü verdikten 528. fıkrada da kadının rüşvetçi olduğu belirtiliyor.

Bazı fıkralarda da kadının yalancı tanıklarla davayı gördüğü eleştirilir. Mesela, 368. fıkra böyledir (Buğday arpa davası).

Bir tambur davasında da (379. fıkra), davalı zilyet, aleyhinde tanıklıkta bulunan şahitlerin gerekli şartları taşımadığını, bu iki şahidin fuhşa aracılık ettiklerini söylemiş, Hoca da tambur davasında bunlardan ala şahit olmaz demiştir.

Yine karısının “Aynı meselede hem davacı, hem hasım ikisi birden haklı olur mu?” demesi üzerine Hoca merhum gayet fütursuzca “Sahih, karıcığım! Sen de haklısın.” demiş. Bu meşhur fıkrada bize söylenmek istenen hasımların işi kendi menfaatlerine göre anlatacakları, doğru bir hüküm vermek için yargıcın her ikisini aynı anda dinlemek ve delilleri tartarak bir karar vermesi gerektiğidir⁶⁴.

7. 198. fıkra. Şekli hukuka uygun verilen bazı kararların adaleti gerçekleştirilmeyeceğine dair bir fıkrada deve tohumu ektiğini iddia eden ve bu sebeple o tarlaya uğrayan deve katarına sahiplik iddia eden

⁶³ Şinasi Altundağ, agm, *Nasreddin Hoca Kitabı*, s. 109. Yazar şunları da ilave eder: “Hocamız bu hareketiyle salahiyet sahipleri aleyhine halkı kıskırtmak istemiş değildir. Onun gayesi bu karakterde bulunan yetkili kimselere şiddetli bir ihtarda bulunmak, onlara ahlakınızı düzeltiniz, yoksa hem şerefınızdan, hem de mesleğinizden olursunuz demek istemiştir (s. 109-110).

⁶⁴ Ş. Altundağ'ın bu husustaki yorumu, “Hoca, burada bize muayyen bir meselede bile, telakki, kavrayış ve anlayışların ne kadar farklı olduğunu, bir hakimin, bir amirin verecekleri kararlarda ne derece dikkatli olmaları gerektiğini, bu vasfıyla da Hocamızın, kelimenin tam manasıyla bir halk filozofu, psikoloğu olduğunu açıkça göstermektedir.” (s. 110) biçimindedir.

Hoca'nın şahitlerle davasını kazanması öykülenmiştir. Oysa bu gerçeğe ve adalete aykırıdır. Fıkra bize bunu gösterir.

480. fıkra da hukuk düzenine bir eleştiri görülür. Burada hocadan köylüsünün şikâyetçi olması üzerine kadı, köylü seni istemiyor, başının çaresine bak” demiştir. Hoca, asıl ben köylüleri istemiyorum, onlar nereye giderlerse gitsinler, toplu olarak başlarının çaresine bakarlar, ben bir başıma ne yapayım” demiştir.

483. fıkra da Hoca, Timur'un sarhoş olan bir sipahiye hukukun tespit ettiği 80 sopadan fazla şer'î had vurulmasına karşı çıkmaktadır. Burada hukuku uygulayanlar eleştirilmiştir. Gerçi bu hikâyede kadı ifadesi yoktur, onun yerini devlet başkanı sıfatıyla Timur tutmaktadır. Aynı zamanda Hoca burada Timur gibi çok sert bir hükümdara da karşı çıkararak belki de hukukçuları böyle uygulamalara karşı çıkmaya teşvik etmektedir.

8. 206. fıkra. Bazı fıkralarda kadı ifadesi geçmekle birlikte, kadının herhangi bir hüküm vermediği görülmektedir. Dolayısıyla bunlarda kadıya atfedilebilecek herhangi bir olumlu veya olumsuz davranış yoktur. Kadı sadece yardımcı bir figürdür. Burada emanet malın hilesiz ve taksirsiz surette telef olması söz konusudur. Hoca davalıdır, kadı kendisinden şahit istemektedir, Hoca da pratik zekâsıyla yanımda adam olsa zaten malı telef olmazdı (eşek akıntıya kapılmazdı) diyor. Emanet malın telef olması halinde *Mecelle*'ye göre, malı izinle elinde bulunduran kimsenin kusuru yoksa tazmin etmesi gerekmez.

304. fıkra da böyle yorumlanabilir. Hoca çapkınlık yapmıştır, şimdi kadı önünde cevap vermek zorundadır. Bir iş ederken sonunu iyice düşünmeli, karşılaşılacak neticeyi hesaplamalıdır.

381. fıkra da ise Hoca boşanmak istediği karısının ve kaynatasının adını bilmez. Burada da kadı yardımcı figür rolündedir; Hoca geçinmeye muradım yoktu ki adını sorayım sözünü iletmek için bu latifeyi üretmiştir. Keza 386. fıkra da bu mahiyette görülebilir.

9. 266. fıkra Hoca ve oğlu bir gün izinsiz bir eve girerler ve evin hanımı ile şehrin kadısını uygunsuz bir vaziyette yakalarlar. Hoca şaşkınlıktan yararlanıp kadının elbisesini ve katırını alır ve gider. Ertesi gün kadı libasını ve katırını arar. Hocayı getirirler. Kadı hocaya sorar, hoca da hanımla kadı arasında geçen diyalogu ve hadiseyi telmihen anlatır. Kadı sus payı olarak aldıklarını Hoca'ya bağışlar, hatta üste bir mikdar altın da verir (En uzun fıkralardan biridir, 2 sayfadır). 367. fıkra da kadı bekrî olarak nitelenmiş, bağda içip

sarhoş olmuş ve feracesini çaldırıştır. Bu fıkralarda kadınların kötü ahlaklı olduklarını görürüz.

10. Kadınların hükmünün geçerli olmadığı, kadınların nüfuzunun zayıf olduğuna dair bazı fıkralar da vardır. 278. fıkra buna örnek olarak alınabilir mi? Hocanın eşeği, eşeklikten çıkmak için kadıdan bir mürasele getirir. Hoca bunu döğe döğe eşeğe yutturur. Eşeğin tersledikten sonra dönüp kokladığı o sebeptendir derler.

11. 319. fıkroda kaybettiği eşeğini arayan Nasreddin Hoca hayvanın kendisine ait olduğunu belirtmek için okuma bildiğini, tecrübe edilmesini istemiş. Tecrübe ile eşeğin kitap okuduğu görülmüş. Bunun üzerine kadı eşeği hocaya hükmetmiş.

Sonuç

Sonuç olarak Nasreddin Hoca fıkralarında kadı imgesinin daha çok olumsuz olarak karşımıza çıktığına, kadınların rüşvetçi, kötü ahlaklı, menfaatçı, yakınlarını kayıran, yeterli araştırma yapmadan hüküm veren vd. tiplerde karşımıza çıkabildiklerine dair işaretler vardır. Bununla birlikte, kadınlar olumlu olarak da görülmektedir. Bazen kadınlara karşı olan zaaflarına yenilmeyen, pratik zekâları ile çetrefil davaları karara bağlayan kadınlarla karşılaşırız. Bazen de kadınlar dolayısıyla hukuk uygulaması da eleştirilmektedir. Bu bildiri bir deneme niteliği taşımakta olup bu konuda daha geniş çalışmalara ihtiyaç vardır.